

ÅBO DOMKYRKA

KORT HISTORIK JÄMTE BESKRIV-
NING ÖVER DESS FÖRNÄM-
STA SEVÄRDHETER

UTGIVEN AV
TURISTFÖRENINGENS I FINLAND
ÅBO FILIAL

PRIS: 25 P.

Kyrkans historia.

Finlands första biskopssäte var beläget i Röntmäki (S:t Marie), där även stiftets domkyrka befann sig. Platsen måtte emellertid icke befunnits lämplig, att döma därav, att redan landets första verkliga biskop, Thomas, hänvände sig till påven Gregorius med en anhållan om, att en ny plats bleve utsedd för kyrkan och biskopssätet. I en skrivelse från år 1229, benämnd «*Bulla Gregorii de translatione ecclesiae Cathedralis a Raentamaeki usque huc*», vilken ännu finnes bevarad, anbefaller även påven biskopen i Linköping, abboten för cistercienserorden på Gottland samt prosten i Visby att medverka till utseendet av en lämpligare plats för domkyrkan. Huruvida dessa prelater verkligen besökte Finland, vet man ej, men som säkert kan anses, att domkyrkan i Åbo kort efter nyssnämnda tidpunkt blev grundlagd. I ett påvebrev av 1258 nämnes kyrkan redan som färdig. År 1291 förrätades biskopsväl i domkyrkans sakristia, och år 1300 försiggick en invigning, vilken likväi troligen gällde någon tillbyggnad, som vid denna tidpunkt blev färdig.

Kyrkan, som redan genom sin storlek och de praktfulla ceremonier, som stodo i samband med

gudstjänsten i densamma väckte befolkningens förundran och beundran, erhöll ännu större anseende genom de åtgärder, vilka till dess förkovran vidtogos från påvens sida. Redan år 1259 beviljades 40 dagars avlat åt dem, som årligen besökte kyrkan vid de fester, som firades till jungfru Marias ära. Ett påvebrev av år 1292 lovade ett års och fyratio dagars och ett annat av 1295 tre års och hundraotjugo dagars syndaförlåtelse åt botgörare, vilka på vissa högtidsdagar besökte kyrkan. När vidare år 1300 den heliga Henriks ben, vilka folktron tillade en underbar kraft, flyttades till den nya kyrkan, ökades dess glans och anseende ofantligt. Kyrkan erhöll även namn efter helgonet.

Dess omfång och utseende var likväl icke på långt när detsamma som i våra dagar. Om Åbo domkyrka kan man säga, att den egentligen aldrig blivit fullt färdig. Århundrade efter århundrade har fogat sitt bidrag till det väldiga templet, varigenom detsamma kommit att bliva det viktigaste dokument över byggnadskonstens historia i vårt land. Tyvärr är dess egen byggnadshistoria ännu långtifrån klargjord.

Ursprungligen synes kyrkan ha bestått av ett s. k. långhus av gråsten, genom tvänne rader pelare delat i tre skepp. Dessutom fanns det ett tvärskepp med gavlar i norr och söder, samt i öster en korbyggnad, lika bred som mittskeppet. Under 1300-talet tillkom troligen större delen av den övre, av tegel murade delen av tornet, som avslutades upp till av 4 åttkantiga hörntorn, rikt prydda med murfördjupningar samt omgivande en tornhuva av för

oss okänd form. Under samma sekel förlängdes även själva långhuset. Detta arbete påbörjades av biskop Johannes Petri († 1370) och fortsattes av Johannes Aboensis († 1384). Den yngre delen av långhuset igenkännes lätt på de åttkantiga vackra pelarne; de äldre pelarne äro fyrkantiga. Vidare höjdes väggarna mellan mitt- och sidoskeppen, och ovandelen av dessa väggar genombröts av fönster.

Under 1400-talet uppfördes de många sidokapell eller kor, vilka under den katolska tiden funnos runt omkring kyrkan. Biskop Magnus Tavast († 1450) grundlade «Helga lekamens koret» — det nuvarande Tavastiska gravkoret — «till frälsning för hans egen och hans föräldrars själar och till all heliga änglars och den heliga Birgittas lov, namn och ära». Med koret förbands ett kyrkligt prebende, vars innehavare skulle vara skyldig att ständigt tjänstgöra vid korets altare och förrätta mässor därstädes. Till dess underhåll skänktes flere gårdar, det smyckades rikt, och i en påvlig bulla lovades syndaförlåtelse åt dem, som där förrättade sin bön. Andra fromma personer, vilka ville från skärseldens kval befria sina egna och sina anförvanters själar grundade «Johannes Döparens kapell», «Sjåla-altaret», S:t Petri och Pauli altaren, S:t Annas och S:t Andreas altaren, «Vårfru-koret», «Tre konunga-koret» och «Helga Trefaldighetsaltaret». Vid medeltidens slut funnos i kyrkan inalles 18 sådana kapell.

Även sakristian torde hava tillkommit under biskop Magnus Tavasts tid.

Det nuvarande högkoret är uppfört under Gustav II Adolfs regering på bekostnad av Åbo-köpmannen Jacob Wolle. Till koret skänktes av släkten Wittfooth år 1699 en dyrbar altartavla, omsluten av en praktfull dekoration.

Otaliga olyckor ha övergått den åldriga kyrkan. Redan år 1318 plundrades den av ryssarna, och under 1400-talet härjades densamma icke färre än 5 gånger av eldsvådor. År 1509, den 3 augusti plundrades den av danskarna under Otto Rud, som bortförde dess dyrbarheter, kalkar, biskopsskrudar och många av dess böcker. I en landskyrka på Seeland förvaras ännu en nattvardskalk av förgyllt silver, som tillhört Åbo domkyrka. Under samma sekel förstördes den av eld tvänne gånger och under 1600-talet nedbrann den likaledes två gånger. År 1720 lät befälhavaren för de då i Åbo befintliga ryska trupperna från kyrkan bortföra S:t Henriks ben, vilka sändes till Ryssland, och år 1738 härjades den åter av våld, så att gudstjänsterna en tid måste förrättas i akademi-huset. Vid den stora branden år 1827, då över 800 gårdar i staden blevo eldens rov, förstördes även domkyrkan i grund.

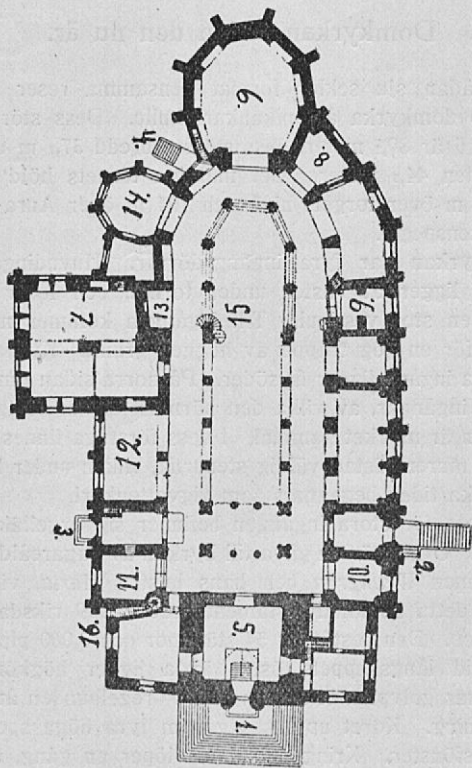
Domkyrkan sådan den nu är.

Sådan sju sekler format densamma reser sig Åbo domkyrka å Unikankari kulle. Dess största längd är 89,1 meter, dess största bredd 37,7 m och höjden 44,5 meter. Det mäktiga tornets höjd är 95,6 m över torgets nivå och 104 m över Aura ås vattenspegel.

Kyrkan har fyra ingångsdörrar. Huvudingången ligger åt väster under tornet, och leder in till en stor vestibul. Till ingången kommer man uppför en hög trappa av huggen granit. Kyrkans älsta ingång ligger åt söder. På norra sidan finnes två ingångar, av vilka den närmast tornet belägna även är mycket gammal. I dess förstuga finnes en vid muren fästad väldig stenurna, vilken under katolska tiden begagnats som vigvattenkäril.

Ovanför stora ingången befinner sig orgelläktaren. Orgeln är en gåva till kyrkan av bagareåldermannen *Wahlgren* och hans hustru *Maria*, vilka för detta ändamål testamenterade 22,999 riksdaler banco. Den består av 54 stämmor och 3,000 pipor.

Vid långskeppets östra ända ligger högkoret. Dettas golvplan bildar en något oregelbunden åttahörning. Koret upplyses genom fyra höga spetsbågsfönster. Kring detsamma löper en gång, avskild från koret genom ett skrank. Fonden upptages av en altartavla, målad år 1836 av hovintendenten *Fr. Westin* från Stockholm och föreställande Kristi förklaring. Korets tak och väggar äro prydda med målningar al fresco av *R. W. Ekman*. I de sex halvmånformiga fördjupningar, som finnas

1. Stora ingången.
2. Södra ingången.
3. Stora norra ingången.
4. Lilla norra ingången.
5. Vestibulen.
6. Högkoret.
7. Sakristian.
8. Tott'ska gravkoret.
9. Wallenstjern'ska gravkoret.
10. Stålhandskes gravkor.
11. Kijk'ska gravkoret.
12. Tavast'ska gravkoret.
13. Gezelius'ska gravkoret.
14. Horn'ska gravkoret.
15. Predikstolen.
16. Tornuppgången.

nederst å korets väggar finnas avbildade Jesu födelse, Lazari uppväckande, nattvardens instiftande, Jesus i Getsemane, hans vandring till Golgata samt uppståndelsen. Ovanför den kring koret löpande gången finnes tvänne stora fresker, föreställande biskop Henrik döpanne finnarna vid Kuppis källa och biskop Agrikola överlämnande den första finska bibelöversättningen till Gustaf Wasa. Överst i valven finnas i sju ovaler lika många allegoriska figurer (segerhjärten, korsets engel, den ropande röstens engel, det glada budskapets engel, lovsångens engel, fridens engel och keruberna), och vid ingången till koret Ansgarius och Luther.

I korets ingångsvalv under bilderna av Ansgarius och Luther finnes å ena sidan en från Helga lekamens koret diflyttad sten med biskop Tavasts vapen samt å den andra en al fresco-målad anteckning om målningarna i koret.

Sakristian härstammar även från biskop Magnus Tavasts tid. Den har tidigare varit avdelad i tvänne rum, men har mellanväggen senare avlägsnats. I sakristian förvarades förr särskilda antikviteter från den katolska tiden, bland vilka biskop Hemmings «reconditorium» var det dyrbaraste och märkligaste. Detta utgjordes av konstrikt skulpterad sarkofag på fyra stolpar, innehållande ett förgyllt skrin, vari i en påse av rött siden förvarades en huvudskalle, som uppgavs hava varit biskop Hemmings († 1366). «Reconditoriet» är numera överfört till Åbo stads historiska museum. I sakristian finnes numera utom kyrkans silverkärl de vid gudstjänsterna använda mässkrudarna, av vilka

tvänne äro från år 1790. Ovanför sakristian med ingång från denna inredes ett kyrkomuseum.

Tornets höjd är redan ovan angiven. Till det samma kommer man genom en ingång, som befinner sig på norra sidan. I spiral leda därifrån mörka trappor upp genom själva tornväggen, som här och där genombrytes av en glugg. Ovanför det väldiga slaguret vidtager den del av tornet, som är byggt av kopparbeslaget trä. Tornet inrymmer utom uret med dess tvänne klockor, timklockan och kvartklockan, 5 ringklockor, av vilka den största, som donerats till kyrkan av handlanden i Åbo K. F. Birkstedt år 1837, väger icke mindre är 4,600 kg.

Från den kopparbeklädda altanen högst uppe i tornet har man en den härligaste utsikt icke allenast över hela staden, utan även över vida sträckor av dess omgivningar.

Gravkoren.

Av de forna kapellen äro sju tagna i bruk som gravkor.

Till vänster om högkoret är det *Tott'ska gravkoret* beläget. Detta, det anmärkningsvärdaste av alla gravkoren, utgjorde fordom S:t Laurentius kapell. I bakgrunden prydes koret av ett praktfullt mausoleum, dels av svart, dels av vit marmor, över den namnkunnige hjälten från trettioåriga kriget Åke Tott och hans gemåler, Sigrid Bjälke och Kristina Brahe. Mausoleet upprestes 1676 av Per Brahe¹.

¹ Å den vita marmortavlan under Åke Totts och

Under korets golv förvaras ett stort antal mer eller mindre dyrbara likkistor av koppar, bly eller trä, delvis överdragna med sammet. Kistorna innehålla stoftet av flere medlemmar av ätterna Tott, Creutz och Brahe. Främst må Åke Tott († 1640) nämnas, vidare Erik XIV:s dotter Sigrid Wasa († 1633), landshövdingen Lorentz Creutz († 1698), en av nordens rikaste och mest ansedda män på 1600-talet. I detta kor låg även Karin Månsdotter begravnen, tills hennes stoft år 1867 flyttades till det restaurerade Kankas'ska koret (se nedan).

Det *Wallenstjern'ska gravkoret*, beläget vid lilla gången, nästan mitt emot predikstolen, inrättades år 1687 av assessorn i Åbo hovrätt Olof Wallenstjerna till familjegrav. Framför detta kor finnes ett gammalt kapell, uti vilket ännu i en där befintlig stor nisch påträffas spår av munkbänkar.

Stålhandskes gravkor, vilket i tiden näst det Tott'ska var det prydligaste i domkyrkan, är belä-

hans gemåls bilder finnes på latin inristad den namnkunniga krigarens levnadsbeskrivning. Han var son av Henrik Tott och konung Erik XIV:s dotter Sigrid. Föddes å Gerknäs i Lojo den 4 juni 1598. Besökte Upsala universitet. Deltog vid ännu ej fyllda 15 års ålder i kriget mot Ryssland. Följde Gustav II Adolf på hans fälttåg i Polen 1626—27. Blev general och riksråd år 1630, fältmarskalk 1631. Bekant från trettioåriga kriget under det namn »snöplogen«, vilket Gustaf Adolf givit honom. Avled å Gerknäs 31 okt. 1640. Gift första gången med Sigrid Bjelke († 1634) samt andra gången med grevinnan Kristina Brahe, som överlevde honom.

get på västra sidan av södra kyrkodörren. Detta kor inköptes år 1654 av Torsten Stålhandskes enka, Kristina Horn, och prydes av en dyrbar gravvård av svart och brun marmor med vita marmorbilder och ornament. Den store fältherrens († 1644) praktfulla likkista av bly är numera flyttad från gravvalvet upp i koret. På väggen bakom kistan ses i guldskrift det latinska bibelspråket: *Quod si quis certet, non coronabitur, nisi legitime certaverit*¹. I gravvalvet under koret finnas ännu 9 större och 3 mindre likkistor, en del inneslutande medlemmars av familjen Horn kvarlevor. Fönstermålningen föreställer Stålhandske'ska vapnet, en hammare och tvänne krigarehandskar. Ovanom ingången till koret läses på målade vapensköldar en förteckning över de fältslag och strider, i vilka Stålhandske deltagit under trettioåriga kriget².

I koret förvaras jämväl tvänne fullständiga stål-rustningar, av vilka den större tillhört Åke Tott och den mindre sannilikt Torsten Stålhandske.

¹ »Och även om någon inlåter sig i tävlingskamp krönes han icke om han ej har kämpat ärligt«. II Tim. 2: 5.

² Torsten Stålhandske föddes i Borgå socken år 1594, samt hörde till trettioåriga krigets ryktbaraste hjältar. Anförde vid Breitenfeld, Lech och Lützen det finska rytteriet. Deltog i Torstenssons berömda tåg till Danmark, där han bl. a. lade beslag på biskopens i Aarhus boksamling med avsikt att skänka den till Åbo akademi. Han avled emellertid, innan han blev i tillfälle att realisera planen, men hans enka skänkte sedermera böckerna, 900 volymer, till akademien, som sålunda fick sitt första bibliotek.

Det *Kijk'ska gravkoret* i kyrkans vänstra hörn innehåller många gravar, bland vilka må nämnas presidentens i Åbo hovrätt Johan Muncks, lantmarskalk vid Finska Lantdagen 1657, död 1663. Koret har fått sitt namn efter bärgrådet J. J. Kijk, som senast ägde detsamma och begrovs därstädes år 1777.

Tavast'ska gravkoret eller det forna Helga lekamens kapellet, beläget mellan stora norra dörren och sakristian, är det största av alla gravkor i kyrkan. Det inrättades av biskop Magnus Tavast, som försåg det med ett järngaller, i vars rutor finnas infattade Tavast'ska och andra vapen samt läses årtalet 1425³. I mitten av koret vilar kyrkofursten Magnus Olai Tavast († 1452), till vänster hans systerson och efterträdare Olaus Magnusson Tavast († 1460) samt till höger hans brors dotterson, biskop Magnus Nilsson Stjernkors († 1500). Bland märkliga personer, som här hava sin grav, må ännu nämnas biskop Martin Skytte († 1550), samt biskop Herman Witte († 1728).

Till vänster om ingången är skotten, överste Samuel Cockburn, begravnen. Han avled i Åbo 1621, efter att hava utmärkt sig vid flere tillfällen under Gustaf II Adolfs tidigare regeringsår, bl. a. då svenskarne stormade staden Nowgorod 1611. För att

³ Den vid gallret fästade inskriften på munklatin skulle på vanligt latin ha följande lydelse: »Anno domini 1425 Magnus Olai episcopus fecit fieri hoc opus«, vilket betyder: År 1425 lät biskopen Magnus Olai utföra detta verk.

hedra hans minne beledsagade konungen själv Cockburn till hans vilostad i detta kor. På gravnen finnes en marmorvård, föreställande översten i full krigsrustning, och ovanför i väggen en marmortavla, som tolkar hans krigiska bedrifter.

Cockburnska gravnen kom efter att ha passerat tvänne ägare i professor J. J. Thorwösts ägo år 1731. Professorn ligger här begravnen jämte sin fru.

Till höger om ingången finnes greven och fältmarskalken Evert Horns och hans fru Margaretha Finckes gravvård. Greve Horn deltog med ära i Gustaf Adolfs ryska krig och stupade vid ryssarnes utfall från staden Pleskow 1615. Även hans begravning bivistades av konungen på Kankas gård i Masku, familjen Horns stamgods.

Bland andra personer, som blivit begravne i detta kor, må nämnas professorn vid Åbo universitet, Algoth Scarin († 1815).

Glasmålningen i korets mittelfönster föreställer konung Gustaf II Adolf vid Evert Horns dödsläger. De i trä snidade vapensköldarne på korets väggar äro utförda av skulptören M. v. Wright.

Det *Gezelius'ska gravkoret* ligger öster om sakristian. Detta kor inköptes först av översten, greve Arvid Vittenberg, som testamenterade det åt domkyrkan, vilken åter år 1683 sålde det åt biskopen Johan Gezelius d. ä. I det igenmurade gravvalvet förvaras stoftet av nämnde biskop († 1690), hans son biskopen Johan Gezelius d. y. († 1718), samt dennes son biskopen i Borgå Johan Gezelius († 1733).

Framför koret finnes uppställd en av skulptören

Emil Wikström utförd byst av «Finlands reformator» Mikael Agrikola.

Det *Horn'ska* och *Kurck'ska*, eller *Kankas'ska* gravkoret finnes öster om det Gezelius'ska. Detta gravkor är genom sin såväl arkitektur som dekorativa utstyrelse det pryddigaste i kyrkan. Det är avskilt från denna med ett smakfullt järnstaket, dess höga götiska fönster äro prydda med vackra glasmålningar. Den mellersta av dessa framställer drottning Katharina Månsdotter, nedstigande från tronens trappor och för alltid lämnade sin krona åt en page, klädd i de svenska färgerna, under det hon med handen stöder sig på en annan page i finsk dräkt. — Mitt i koret står hennes vackra sarkofag, förfärdigad i Antwerpen efter ritning av finske arkitekten Th. Decker och prof. Scholander i Stockholm. För att denna icke skulle undanskymmas mausoleet i Tott'ska koret, där Karin Månsdotter förut varit begravnen, uppställdes den i detta kor, dit hennes lik flyttades d. 28 aug. 1867.

Under golvet finnas tvänne gravvalv, i vilka förvaras minst ett halvt hundratal mer eller mindre väl bibehållna kistor, bärande namnen Kurck, Creutz, Lagerborg, Willebrand, Oxenstjerna m. fl. Bl. a. här begravne personer kunna nämnas presidenten i Åbo hovrätt, riksrådet m. m. Jöns Kurck († 1652), på sin tid Finlands rikaste och förnämsta man, Evert Gustafsson Horn († 1687) samt karolinerne Robert Muhl och Berndt Otto Schauman.

Fönstermålningarna såväl i detta som i övriga kor äro gåvor till kyrkan av Åbo-konstnären Wlad. Schwertschoff.

